

"כיצד נהרמן שירי ילדים: מאנגל ועד רכטר" - ד"ר ציפי פליישר

תיעוד הרצאתה של ד"ר ציפי פליישר ביום העיון שהתקיים במכללת לוינסקי 1.6.2008 בנושא "שרים ישנה ארץ: מבט על שירי זמר עבריים לילדים".

במאמרי בהד הגן חוברת ד', סיוון תשס"א (2001) "שירי ילדים ישנים וחדשים", סיכמתי כך את הדילמה בענין המלודיה בשירי הילדים:
מאז ומתמיד הינה משופעת בעבודה מוטיבית; אך אל לה לזו שתנהג אובססיביות למטרת קליטות השירים. מן הראוי שהחומר המלודי יתאם את הטקסטואלי והשפה ההרמונית לא תבייש את העוסק בה.
משום מה, מצינו במקומותינו סטיגמה רווחת המחייבת כי "שיר הילדים המושר יהיה בעל מנעד של סקסטה (שישה צלילים) לכל היותר, יהיו בו צעדים לעומת קפיצות, המלודיה והטקסט יהיו יחסית קצרים ועם זאת יהיה בו שימוש בשפה התיקנית, הלחן יתאים לחלוטין להטעמות השפה אך תבניות המיקצב להדגשות המלים ישקפו ניגודים אשר יעזרו למורה להקנות שיר... " הכבלים מתקשים קצת לכבול – והאם נמצא שכל אלה פעלו על יוצרי השירים? נראה שעושר ההמצאה של היוצרים חרג מכך ובכל זאת 'החריגות' המבורכות לא הזיקו לקליטותם של השירים.
והרי חווינו היום את ארגוב עוסק בע. הלל¹.

כיצד נהרמן?

הירמון הוא הנדבך הבסיסי בדרך לעיבוד. אם הוא חסר אנחנו בדרך לאיבוד. – כי ההירמון טומן בחובו את הבחינה הדיאטונית, הטונאלית של הלחן, גם אם השאיפה היא לגישה קווית כלשהי בעיבוד לכשיוכן. בספרי להירמון שירים, תשס"ה (2005) כך כתבתי בכרך הראשון בהקדמה:

"מה ההבדל בין הירמון ל"ביצוע"?

באמנות הביצוע ניתן חופש האינטרפרטציה למבצע-האמן-המלווה, המקבל לידי בדרך כלל טקסטורה מוכנה לגמרי הכתובה בתווים. לא כך בהירמון: המהרמן יוצר יש מאין על סמך הלחן הנתון. הוא היוצר את הטקסטורה לאחר שקבע את ההחלטות ההרמוניות. וגם אם טעם זה טעם – מודוס זה מודוס!!
לעתים ייתכנו כמה הירמונים לאותו הלחן. עם זאת, בהירמון שירים יש נכון ולא נכון. מאחורי כל כלל וכללי ההרמוניה עומדות אמיתות אקוסטיות.
השיטה להירמון שירים עונה למשל על השאלות מתי משתמשים בצליל היסוד בבס ומתי בצליל הטרצה או הקווינטה, מהו המודוס או שילוב המודוסים שהמנגינה משדרת, וכך הלאה. צאו ולימדו!²

¹ משפט זה נאמר בעקבות הרצאה שקדמה להרצאתה של פליישר.
² מתוך פליישר, צ. (2005). הירמון שירים. תל-אביב: מכון מופ"ת. ע"מ 8.

"המנגינה משדרת" – מכאן נעבור עכשיו למסענו.

"שירי ילדים" אינם בדיוק ז'אנר מוסיקלי. הם יותר ז'אנר תוכני – שירי עונות, חגים, פרחים, חיות, שירי בוקר, משחק, שמחת זמר, שירי ערש. אם לדבר על אפיון מוסיקלי כללי: במישור הטונאלי אנחנו חוזרים לשירים המושרים בגילאים המוקדמים שכור מחצבתם הוא במסורת שהתפתחה בגן הפּרְבֵּלי – מסורת גן הילדים – ה-Kindergarten שנוסד בגרמניה במחצית הראשונה של המאה ה-19. המייסד שעל שמו נקראה האסכולה –

Friedrich Wilhelm August Froebel (1782-1852) והוא בנה את גן הילדים ברוחם של רוסו ופֶסטלוצ'י. ממשיכו הפיצו את התורה באנגליה, צרפת ויותר מאוחר בארה"ב. אלינו הגיעה האסכולה ישירות מגרמניה – הצורך לעודד בגן הילדים שימוש במשחקים מְכוּוּנים שמטרתם להבנות את נפש הילד, ועם המשחקים גם שירי-משחק, או שירים שנלווים למשחק. והמסורת המוסיקלית אי לכך חדרה ממרכז אירופה – המז'ור הוא הטיפוסי ביותר, עם הטון המוביל. נשטוף היום את האוזניים דווקא עם הרבה מז'ור, ולא עם המינור המודאלי שאנחנו כל כך רגילים אליו בזמר העברי (הרי אנחנו ממש modal-minor tuned people).

איך נהרמן? לא קשה. בסה"כ אם זה העולם שבו אנו נמצאים, נראה דגימה של שורה היסטורית קצרה (מן המוקדם אל המאוחר) לפי פרופילים של יוצרים שעסקו בשירי ילדים. ובכל מז'ור כזה, עם המשולשים השבורים במלודיה ועם הדרגות הצפויות בהרמוניה, יש עוד איזשהו ערך מוסף ועמיד – איזשהו שאר-רוח, איזשהי ספציפיות. הארה מהדסה בירביס (בת 98), עורכת ראשית של זמר חן – ממנו צולמו השירים – בענין הסולמיות שנבחרה לשירים: שילוב של מה שנוח לילדים עם ממצאים של כתבי יד המלחינים.

הערות	מילים ולחן	שם השיר	
<p>התיאטרון הקפיציות הרבה של הלחן – צלילים קצרים ושתקים ביניהם – זהו תיאטרון בצלילים של מחול טיפות הגשם שהחלו לרדת משמיים</p>	<p>מילים: יחיאל היילפרין נעימה: יואל אנגל</p>	<p>היורה</p>	(1)
<p>המודוס המיקסולדי מודוס הרווח בשיריו של אדמון: כך גם בשיריו "כך הולכים השותלים", "חד גדיא" (על גבע רם). למען הטקס – הפעם בגן הילדים הישראלי, שיר "הליכי" בחג הביכורים. בולט השילוב של סינקופה עקבית עם ערכים אחרים <u>לגמרי</u> סימטריים – שמיניות, רבעים, חצאים.</p>	<p>מילים: לוי קיפניס נעימה: ידידיה אדמון</p>	<p>סלינו</p>	(2)
<p>הצעדה הציונית צעדה מאוד ברורה של שמיניות מנוקדות לעומת רבעים. משהו קצת כבד יותר, לא ילדים צועדים – אלא שנים צועדות, שנים של ציונות שורדת, נמרצת.</p>	<p>מילים: לוי קיפניס נעימה: נחום נרדי</p>	<p>שנה טובה (שנה הלכה שנה באה)</p>	(3)
<p>בדומה קצת לז'אנר האופרה כשראיתי את לוי קיפניס עוד בהיותי תלמידה בתיכון, סיפר לי כי בביתו של מערבי נהגו לשיר קטעי אופרה</p>	<p>מילים: לוי קיפניס נעימה: דוד מערבי (בן דורו של קיפניס)</p>	<p>קשתנו על שכמנו</p>	(4)

הערות	מילים ולחן	שם השיר	
<p>כשהיו נפגשים בחוג בית. הוא בהחלט מן המלחינים הנשכחים ("גינה לי").</p> <p>בשנת 1996 הקדשנו לו כאן, במכללת לוינסקי, פורום זמר בהנחיית. האהבה הגדולה שלו לז'אנר האופרה מורגשת, בדרך הלחנתו. כמו בשירים שכבר ראינו, שוב יש לנו כאן אקורדיקה שבורה, אבל במסגרת של קפיצות במנגינה תובענית למדי.</p>			
<p>בן גוון פנטטוני הליצן שרוקד עם כל אחד כאילו תוך קפיצות הריקוד. שרה, היוצרת באינטואיציה כל כך מקורית ושופעת, קפצה-דילגה על הצליל 'הנורמלי' במהלך הסולם המז'ורי ואז נתלתה על הצליל השישי – כאילו הטעם הפנטטוני עָרַב לחֶכָה והליצן תולה... והיא שואלת אותו: בוא, אולי תרקוד אתי, תרד כבר משם.</p>	<p>מילים ונעימה: שרה לוי-תנאי</p>	<p>ליצן קטן</p>	<p>(5)</p>
<p>המבנה של הלחן תואם את המילים: בחלק א הלחן הנמרץ משרת את קריאת ההתלהבות (זהו הפזמון), ובחלק ב מגיעה הנינוחות הסיפורית (זהו הבית – ובסופו מעבר ברור לחלק הנמרץ)</p>	<p>מילים: יעקב אורלנד נעימה: יואל ולבה</p>	<p>השיר שלו בשורה שלנו: סוכתי</p>	<p>(6)</p>

עוד מלחין שלא נס ליחו. ונשמע עליו יותר ויותר, כי עכשיו מתפרסמים שיריו בגדול: לפני כשנתיים הופיעה האסופה "י"ג שירי משחק" מאת איילה יפתח-ולבה, בתו, שריכזה את מימוש התורה של שיריו. המשחק מידיהם של היוצרים שמופיעים באסופה (אביה יואל ולבה הוא המלחין של כל שרשרת השירים) – ביאליק, אלתרמן, יצחק כצנלסון, שמואל בס, אנדה עמיר), והא לכם המשך ישיר למה שסיפרתי על הגן הפרבלי בתחילת דבריי.

בשנת ה-60 למדינה בדיוק הופיע תקליטור מיקבץ שיריו של ולבה ובנוסף עומד לצאת לאור לקט גדול משיריו: מלחין מעניין ומגוון, מלומד, נועז, עשיר בשפתו המוסיקלית, אם נתייחס אליו באור תקופתו.

אזכיר כמה משיריו:

- באנו בלי כל וכל (הורה מדורה)
- עוד מעט ירד אלינו (שבת)
- בואו עננים
- כד קטן
- גם בעיר בגם בכפר (שיר השתיל)
- סוכתי

עד אמצע שנות ה-50 הופץ הזמר בדרכים שונות (בשדה, בדרכים, בקרב, במחצבה, בגן הילדים ובביה"ס) מפה לפה.

בימי המדינה הצעירה מאז שהחל לפעול הרדיו, נכנס גורם ההקלטה לפעול והפך לבעל חשיבות בתפוצתם של השירים.

אנו מגיעים לדורות מאוחרים יותר בזמר. אם השיר הוקלט זה כבר מסגיר עובדה חשובה: כך אנו קולטים אותו נעימה + הרמוניה + עוד דברים. שימו לב לשורש המשותף ק-ל-ט בעברית.

לא תמיד נוכל להיות כבר חופשיים, וככל שהחשיבה ההרמונית גוברת בתהליך הקומפוזיטורי, כך יכתוב לנו המלחין יותר ויותר את התוכן ההרמוני.

להדגמה בואו נשמע מתוך "הכבש השישה עשר":

הערות	מילים ולחן	שם השיר	
זה שיר על החוש-חש של ילדים מי כן (לשון honest) איתם ומי לא – אז כשמסתכלים מאחור... זה לא סימפטי... רוצים את מי שמסתכל מלפנים, ישר בעיניים.	מילים: יונתן גפן נעימה: יוני רכטר	מי שמביט	

בשפה המוזיקלית של השיר הזה **יוני רכטר** נכנס אל רובד מוקדם ופשוט של הדיקסילנד (שנות ה-20, ה-30 של המאה שעברה).

יוני רכטר זאת כבר קלסיקה גם בגן הילדים על אף שזאת שפה שאוצרת בתוכה הרבה מאוד סממני ג'אז (עוד סיבה טובה לכיכוב של המז'ור).

מה סוד הקסם? – למרות שהשירים לא פשוטים הם נתפשים – הרגישות של יוני לטקסטים דרך עיניו הפתוחות לרווחה של הילד – כך שמטפל לא רק ביונתן גפן החובק עולם ומלואו, אלא גם בנורית זרחי, תרצה אתר, חיה שנהב, שלומית אסיף: שימו לב – הרבה משורות נשים.

לעומתו **דתיא בן-דור**, משוררת מלחינה לילדים הדוגלת בחינוך עצמי במובהק, חינוך ישראלי: (שימו לב לשירה: "ארץ ישראל שלי" בעל המסר הציוני וברוח עולמו של הילד. החינוך העצמי שבמובהק, עם קורטוב של אינדיבידואליזם מודרני, משתקף בשיר "אני").

שם השיר	מילים ולחן	הערות
אני	מילים ונעימה: דתיא בן דור	הדגמה למילים: לפעמים אני זוכר ולפעמים שוכח, לפעמים אני שבע ולפעמים רעב, לפעמים אני כועס ולפעמים – אוהב, אבל אני תמיד נשאר אני". זוהי שפה מוסיקלית מז'אנר המוסיקה הקלה במקצב הלא פשוט של השאָפֶל (סוג של סווינג).

יש לציין שנתרבו האוספים של שירי זמר מוקדמים לילדים שהופיעו בהקלטה. אולם אליה וקוץ בה – אלה שירים שאפשר לשיר בקלות (בלי להתלכד עם הקלטה, אבל בכל זאת הורגש הצורך להקליט אותם למען ההיכרות עימם בגדול. היום בעידן האינטרנט דרך המכשיר הנוח של אתר ברשת מפעל "זְמָרְשֶׁת" מכביר היכרות עם חומרי זמר מוקדם שכמובן כוללים גם שירי ילדים.

בסיום ההרצאה התקיים חידון קצר.

היו בו שני שירים – **קוראים לה לבי** (מילים: אהוד מנור – נעימה: מתי כספי) שמתחיל במילים אחותי הקטנה... **והילדה הכי יפה בגן** (מילים: יונתן גפן – נעימה: יוני רכטר). בזמן ההרצאה השירים נוגנו על ידי המרצה בתמצית הרמונית והיה צורך לגלות על פיה מהו השיר. לאחר פתרון החידה הרחיבה ציפי פליישר הסברים על השפה ההרמונית של יוצרים אלה תוך הדגמות נוספות מתוך שני השירים.

